

Tomasz Sowiński

Program dla Wisły i Jej Dorzecza 2020 Związku Miast Nadwiślańskich

Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 7, 221-236

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tomasz Sowiński*

Program dla Wisły i Jej Dorzecza 2020 Związku Miast Nadwiślańskich

Wprowadzenie

W obecnej „popowodziowej” atmosferze poruszenie problematyki kompleksowego programu dla największej Polskiej rzeki, Wisły, wydaje się szczególnie na czasie. Znamienne jest przy tym (nie chciałbym użyć tu określenia: „takie bardzo polskie”), że nie znajdzie się owego programu w żadnym ministerstwie, które mogłoby się z tym kojarzyć. Nie ma go w Ministerstwie Infrastruktury, zajmującym się drogami wodnymi i żeglugą śródlądową. Nie ma także w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji, odpowiedzialnym za wiele spraw, w tym za bezpieczeństwo przeciwpowodziowe, wały i infrastrukturę przeciwpowodziową. Nie ma też w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi, odpowiedzialnym za sprawy melioracji, rybołówstwa i rybactwa. Próżno szukać także w Ministerstwie Skarbu, sprawującym nadzór właścicielski nad przedsiębiorstwami mającymi swe siedziby nad brzegami rzek, a przez to odpowiedzialnymi za wiele spraw z nimi związanych, oraz sprawującym władztwo państwa nad nieruchomościami położonymi nad rzekami. Osoby poszukujące programu dla Wisły nie znajdą go również w Ministerstwie Środowiska, w szczególności sposób odpowiedzialnym za zasoby wodne państwa polskiego, ani w podległym mu Krajowym Zarządzie Gospodarki Wodnej, który jest instytucją w szczególności sposób odpowiedzialną za gospodarkę wodną. Na stronie internetowej Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej można wprawdzie znaleźć hasło „program dla Wisły”, ale zaznaczyć się można tam z historią niemożności w sprawie programu i uzyskać informację, że właściwie to taki program istnieje, ale jest on przygotowany przez organizację pozarządową – Związek Miast Nadwiślańskich – i że właśnie ten program jest podstawą opracowania nowego, tym razem już rządowego, programu dla Wisły 2013¹. W tym celu zostały powołane specjalny zespół oraz Rada Programowa złożona ze specjalistów z różnych dziedzin z całego kraju i... no właśnie... i nic! Może ta informacja by-

* Dr Tomasz Sowiński, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego.

¹ Patrz: <http://www.kzgw.gov.pl/Program-dla-Wisly-i-jej-dorzecza-do-roku-2020.html>

łaby nawet interesująca, gdyby nie data jej zamieszczenia – 2007 rok. Jedyne, co opracował powołany zespół, to właśnie historia wspomnianej „niemożności”...

Warto chyba zadać sobie pytanie, aktualne zwłaszcza wobec dość często powtarzających się w różnych częściach kraju powodzi, czyniących przerażające straty, niosących zagrożenie dla życia i zdrowia obywateli Rzeczypospolitej i zasobów przyrody, nie wspominając już o ogromie nieszczęścia i ludzkich tragedii; w sytuacji, gdy dwie trzecie terytorium Polski zajmuje właśnie dorzecze Wisły, gdy sprawami z tym związanymi zajmuje się niemal jedna trzecia ministerstw Rządu RP, warto zadać sobie, ale i publicznie pytanie: **dlaczego nie ma rządowego programu dla Wisły?**

Dlaczego rzeczywistą aktywność w tej sprawie przejawiają jedynie organizacje pozarządowe, że wspomnę tu poza Związkiem Miast Nadwiślańskich Ligę Morską i Rzeczną, Stowarzyszenie Wisła, Polski Związek Wędkarski, wiele związków żeglarskich i sportowych, organizacji „ekologicznych”, związków gminnych i związków oraz organizacji samorządowych, no i oczywiście samorząd terytorialny, będący – obok wspomnianych już instytucji i osób prywatnych – kolejnym zarządcą, właścicielem i współwłaścicielem brzegów, infrastruktury związanej z rzekami i gospodarką wodną, a nawet części przedsiębiorstw zajmujących się gospodarką śródlądową.

Dlaczego jedyny program, który obecnie istnieje, to Program dla Wisły i Jej Dorzecza 2020 Związku Miast Nadwiślańskich? Jest to organizacja pozarządowa. Program został przez nią opracowany już w 2006 roku, po kilku latach ciężkiej pracy i wielu bojach z administracją państwową, zwłaszcza tą mającą przygotowanie programu i problematykę, którą on zawiera, w swoich statutowych obowiązkach! Wzorowo natomiast należy ocenić zainteresowanie i współpracę ze strony samorządu terytorialnego wszystkich szczebli.

Dlaczego przez ostatnie pięć lat program ten nie jest realizowany, choć znajduje się w biurkach wszelkich możliwych notabli i działów administracji zajmujących się tą problematyką, bo został, często wielokrotnie, przez Związek przekazany – nie wspominając, że od początku prac nad nim relacje z wszelkich kolejnych etapów tworzenia programu, a od 2006 roku gotowy dokument Program dla Wisły i jej dorzecza 2020 są zamieszczane na stronie internetowej Związku?² Związek Miast Nadwiślańskich chciał program sukcesywnie aktualizować i zaproponować go jako załącznik do ustawy wiślanej, której projekt także opracował i zaproponował wszelkim możliwym predestynowanym do tego gremiom, jednakże odstąpił od tego zamiaru, kiedy Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej powołał zespół do opracowania na jego podstawie programu rządowego. Niestety, jedyne co można powiedzieć o tym zespole, to zaledwie to, że widnieje na stronie internetowej³.

² www.zmn.org.pl

³ <http://www.kzgw.gov.pl/> i link do programu: <http://www.kzgw.gov.pl/pl/Program-dla-Wisly-i-jej-dorzecza-do-roku-2020.html>; można tam przeczytać między innymi: „Realizacja Programu wynika z ciągłego poszukiwania optymalnych rozwiązań oraz potrzeby pogodzenia różnych poglądów w celu jasnego określenia roli i funkcji Wisły oraz jej dopływów. Przyjęty okres do roku 2020,

Na szczęście ludzie, którzy zajmują się problematyką związaną z Wisłą i programem, nie otrzymują za to wynagrodzenia, nie mają tego w swoich statutowych obowiązkach i regulaminach urzędów. Czynią to, ponieważ uważają to za słuszne i potrzebne, dlatego też nie jest tak, że program przygotowany tak wielkim wysiłkiem i staraniami leży w szufladach.

Związek Miast Nadwiślańskich oraz jego Biuro Wdrażania Programu dla Wisły i Jej Dorzecza 2020 i współpracy z miastami członkowskimi brały czynny udział w konsultacjach społecznych: Narodowego Planu Rozwoju, Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia, Narodowej Strategii Spójności. Trzeba też zaznaczyć, że opracowany przez Związek Miast Nadwiślańskich Program dla Wisły i Jej Dorzecza 2020 znalazł się niemal w całości w Narodowych Strategicznych Ramach Odniesienia i Narodowej Strategii Spójności, niestety, „rozrzucony” w wielu miejscach, zamiast być oficjalnym załącznikiem do wymienionych dokumentów, przez co zapewniłoby się możliwość kompleksowego spojrzenia na całość problematyki związanej z Wisłą i jej dorzeczem.

Historia Związku Miast Nadwiślańskich

Samorządowcy związani z Ligą Morską i Rzeczną wzięli w końcu sprawy w swoje ręce i powołali do życia Związek Miast Nadwiślańskich, którego główne motto działania głosi: „Przywrócić Wisłę życiu!”.

Związek Miast Nadwiślańskich został założony przez dziesięć miast podczas zakończenia Wielkiego Flisu Wiślanego z okazji milenium Gdańska w 1997 roku. Wydarzeniem bez precedensu był fakt, że w gwiazdzistym zlocie dorzeczami Wisły spłynęło do Gdańska ponad trzysta jednostek, udowadniając, iż żegluga po Wiśle jest możliwa, wbrew lansowanej tezie, że czas żeglugi wiślanej już bezpowrotnie minął, a ona sama jest już niemożliwa.

Podpisano wtedy list intencyjny, w którym można przeczytać:

My miasta Najjaśniejszej Rzeczypospolitej, leżące nad Matką Rzek Polskich – Wisłą, zebrane w Królewskim Grodzie – Gdańsku, wobec prześwietnej Rady Miasta Gdańska, Prezydenta i licznie zebranych mieszkańców, tudzież gości ze świata całego przybyłych w liczbie wielkiej, uroczystości Milenium Gdańska celebrować, na zakończenie Wielkiego Fryjoru Wiślanego, którego szczęśliwe dopłyniecie do Gdańska ze wszystkich ziem Rzeczypospolitej świętujemy, oświadczamy uroczysto, iż wolą naszą jest Stowarzyszenie Miast Naszych dla realizacji programu „Przywrócić Wisłę Życiu”, jako związek Miast Nadwiślańskich po wsze czasy powołać!

Dan w Gdańsku dnia 12 miesiąca lipca Roku Pańskiego 1997⁴.

uznano jako niezbędny dla osiągnięcia stanu równowagi i uporządkowania spraw gospodarowania wodą w dorzeczu, przy konieczności odrabiania ogromu dotychczasowych zaniedbań”. Wreszcie stało się jasne, dlaczego żaden rząd nie przygotował programu – jeśli jego realizacja wymaga „ciągłego poszukiwania”, to wszystko staje się jasne...

⁴ Archiwum Instytutu Wisły, Związku Miast Nadwiślańskich, ul. Chopina 20 w Toruniu.

Ilustracja 1. Spotkanie po przywitaniu Wielkiego Fryjoru Wiślanego 12 lipca 1997 roku. Odczytywany jest list intencyjny o założeniu Związku Miast Nadwiślańskich. Od lewej siedzą: Prezydent Torunia Zdzisław Bociek, Przewodniczący Rady Miasta Torunia Bogdan Major, Sekretarz Miasta Gdańska Andrzej Jankowski, Prezydent Gdańska Tomasz Posadzki, Prezes Ligi Morskiej, Poseł na Sejm RP Bronisław Komorowski. List intencyjny odczytuje Wiceprezydent Gdańska Tomasz Sowiński.

Źródło: archiwum autora.

Treść listu intencyjnego przygotował i odczytał ówczesny Wiceprezydent Gdańska Tomasz Sowiński, wobec zgromadzonych jedenastu prezydentów, burmistrzów, przewodniczących rad miejskich oraz Prezesa Ligi Morskiej – ówczesnego Posła na Sejm RP Bronisława Komorowskiego, a obecnie Honorowego Prezesa Ligi Morskiej i Recznej i Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Związek z siedzibą w Toruniu powstał rok później. Ostatecznie założyło go dziesięć miast, a obecnie tworzą go dwadzieścia cztery miasta. Samorządowcy z miast leżących nad Wisłą dość mieli czekania na powstanie tak zwanej ustawy wiślanej, o której wszystkie rządy od I do III Rzeczypospolitej tylko mówiły, dostrzegały ją, obiecywały, zapominały o niej.

Dziś można stwierdzić, że projekt ustawy wiślanej, a co ważniejsze, program dla Wisły i jej dorzecza, już jest. W związku z tym warto nieco przybliżyć jego zawartość, gdyż mimo dziesiątek inicjatyw i działań podejmowanych przez Związek Miast Nadwiślańskich, setek dofinansowanych inwestycji realizowanych przez naszych członków, konferencji, publikacji oraz wielu innych ważnych i ciekawych działań, które Związek podejmował i inicjował podczas zaledwie jedenastu lat swej działalności, to właśnie Program dla Wisły i Jej Dorzecza 2020 jest najważniejszym i najdonioślejszym dziełem Związku.

Geneza powstania PROGRAMU

Jak już wspomniano, Program dla Wisły i Jej Dorzecza 2020 (dalej – PROGRAM) powstał z inicjatywy i staraniem **Związku Miast Nadwiślańskich**, który doprowadził do zjednoczenia środowisk samorządowych, rządowych i organizacji pozarządowych. W wyniku tego 2 czerwca 2000 roku zostało zawarte tak zwane porozumienie toruńskie.

Idea powstania PROGRAMU była główną przesłanką powstania Związku Miast Nadwiślańskich i od samego początku istnienia Związek, urzeczywistniając swoje główne hasło: „Przywrócić Wisłę życiu”, konsekwentnie dążył do jego realizacji – najpierw w fazie opracowania, obecnie zaś nadania mu odpowiedniej formuły prawnej i ostatecznie jego praktycznego wdrożenia. Wobec braku ukierunkowanych działań w obszarze związanym z gospodarką wodną, a nawet braku strategii gospodarki wodnej, pilnej potrzeby jednoznacznego zdefiniowania problemów w dorzeczu Wisły i sposobów ich rozwiązania, a zwłaszcza znalezienia źródeł finansowania dla realizacji tych działań oraz presji środowisk samorządowych w zakresie rozwiązywania podstawowych problemów gospodarki wodnej, które – podobnie jak administracja rządowa – chaotycznie, bez skoordynowania kontynuowały prace związane z Wisłą i jej dorzeczem, Związek Miast Nadwiślańskich doprowadził do podpisania porozumienia toruńskiego, a następnie powołał do życia Biuro Programu dla Wisły i Jej Dorzecza. Podstawowym zadaniem tego biura było opracowanie PROGRAMU.

Terytorialny obszar PROGRAMU

Swoim zasięgiem PROGRAM obejmuje całe umowne dorzecze rzeki Wisły.

Niemal cały obszar kraju (97,3 procent) leży w zlewni Morza Bałtyckiego w dorzeczach: Wisły (53,9 procent), Odry (34 procent), rzek pobrzeża Bałtyku (11 procent) i Niemna (0,8 procent). Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 10 grudnia 2002 roku obszar Polski został podzielony na dwa umowne dorzecza: Wisły 194 424 km² (168 699 km² w Polsce) i Odry.

Wisła to najdłuższa rzeka w Polsce, przecinająca cały kraj, od Beskidu Śląskiego po Zatokę Gdańską. Potoki źródłowe to Czarna Wisiełka i Biała Wisiełka. Źródła Wisły znajdują się na stokach Baraniej Góry. Długość Wisły wynosi 1047,5 km (z Czarną Wisiełką, a z Białą Wisiełką – 1044,6 km), powierzchnia dorzecza to 194 424 km² (w Polsce 168 699 km², to znaczy 53,9 procent powierzchni kraju). Wisła przepływa przez siedem województw (śląskie, małopolskie, podkarpackie, lubelskie, mazowieckie, kujawsko-pomorskie i pomorskie), dorzecze Wisły zaś dodatkowo obejmuje cztery województwa (świętokrzyskie, łódzkie, podlaskie, warmińsko-mazurskie). Wisła przepływa przez Pogórze Śląskie, Kotlinę Oświęcimską, Bramę Krakowską, Kotlinę Sandomierską, Małopolski Przełom Wisły, Nizinę Środkowomazowiecką, Pradolinę Toruńsko-Eberswaldzką,

Ilustracja 2. Dorzecze Wisły (i Odry)

Źródło: Program dla Wisły i jej dorzecza 2020, www.zmn.org.pl

Dolinę Dolnej Wisły, Pobrzeże Gdańskie. Uchodzi do Morza Bałtyckiego deltą (Żuławy Wiślane), ramiona ujściowe to Nogat, Szkarpada, Przekop Wisły, Wisła Śmiała i Martwa Wisła. Do głównych dopływów Wisły należą: Przemsza, Soła, Skawa, Raba, Dunajec, Wisłoka, Wisłoka, San, Nidzica, Nida, Wieprz, Wilga, Pilica, Bzura, Narew z Bugiem, Wkra, Drwęca, Brda, Wda, Osa, Wierzyca, Radunia, Motława. Większe miasta, przez które przepływa Wisła, to: Oświęcim, Kraków, Tarnobrzeg, Sandomierz, Kazimierz Dolny, Puławy, Dęblin, Warszawa, Wyszogród, Płock, Włocławek, Nieszawa, Ciechocinek, Toruń, Solec Kujawski, Bydgoszcz, Chełmno, Świecie, Nowe, Grudziądz, Kwidzyn, Tczew, Gdańsk.

Metodyka opracowania PROGRAMU

W momencie powstawania PROGRAMU przyjęto metodykę jego opracowania opartą na założeniu opracowania czterech podstawowych obszarów merytorycznych:

1. ochrona zasobów i czystości wód podziemnych i powierzchniowych,
2. przeciwdziałania nadzwyczajnym zagrożeniom (ochrona przed powodzią, ochrona przed suszą),
3. ochrona środowiska, zasobów przyrodniczych i krajobrazu,
4. rozwój gospodarczy dorzecza (energetyka wodna, żegluga śródlądowa i przeprawy mostowe, turystyka i tak dalej).

Pozytywne efekty realizacji PROGRAMU nie dały na siebie długo czekać. Już samo skierowanie zapytań do urzędów marszałkowskich niejednokrotnie spowodowało, że w tych instytucjach zaczęto dostrzegać i poważnie analizować problemy związane z szeroko pojętą gospodarką wodną w regionach. Zdziwił nas natomiast brak zainteresowania w tworzeniu PROGRAMU dwóch najbardziej zaangażowanych poprzednio w Programie Wiślanym pozarządowych organizacji ekologicznych: WWF i Klubu GAJA, mimo skierowania do nich próśb o aktywne włączenie się do realizacji PROGRAMU.

Opis metodyki opracowania PROGRAMU jest bardzo ważny z powodu zawartych w treści PROGRAMU planowanych inwestycji, trzeba bowiem wyraźnie zaznaczyć, że Program dla Wisły i Jej Dorzecza 2020 **jest programem inwestycyjnym**.

Wisły stan zastany

Wisła – królowa polskich rzek – jest jedną z najbardziej zaniedbanych rzek w Europie. Tego olbrzymiego zaniedbania, braku rozwoju Wisły i jej dorzecza nie można w żaden sposób tłumaczyć dobrze pojętą ochroną środowiska i zasobów przyrodniczych. Nieszczęściem tej rzeki było to, że w okresie, kiedy ludzie najbardziej zagospodarowywali rzeki, płynęła ona przez trzy zabory: austriacki, rosyjski i pruski.

Dopiero po drugiej wojnie światowej Wisła wraz z większą częścią jej dorzecza znalazła się na obszarze jednego państwa. Państwo to po odzyskaniu pełnej niepodległości w 1989 roku jest winne tej rzece i ludziom tu mieszkającym stworzenie wizji jej przyszłości. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że bez tej wizji terytorium obejmujące 60 procent powierzchni Polski zacznie podupadać i stanie się ścianą wschodnią nowoczesnej Europy, z biedą, nędzą, zanieczyszczeniem środowiska i pseudodzikością, charakteryzującą się między innymi tonami śmieci w starorzeczach⁵, co źle świadczy o ludziach i instytucjach, które się Wisłą zajmują.

⁵ T. Sowiński, *Poprawa czystości wód Morza Bałtyckiego i bezpieczeństwa przeciwpowodziowego pobraża Bałtyku w Programie dla Wisły i Jej Dorzecza 2020*, „Ekopartner” 2005, nr 1 (159). Uwaga ta dotyczy przede wszystkim stanu infrastruktury związanej z rzeką, stanu prowadzonej polityki wynikającej z gospodarki wodnej, a nie – co jest fałszywie rozpowszechniane – stanu jej czystości, który jest znacznie lepszy, niż jest powszechnie głoszone. Na poparcie tej tezy niech posłużą choćby badania prowadzone przez prof. Andrzeja Gizińskiego, jego uczniów i zespoły, którym przewodził.

Należy podkreślić, że wszelkie działania dotyczące poprawy jakości wód w dorzeczu Wisły mają bezpośredni wpływ na poprawę jakości wód przybrzeżnych Morza Bałtyckiego w konsekwencji tego, iż wszystko, co niesą rzeki, ostatecznie znajdzie się w morzu. Jeśli będą nieść brud, zanieczyszczenia, azotany, ścieki oraz wszelkie możliwe nieczystości zbierane przez falę powodziową, taka będzie też zawartość wód Bałtyku; jeżeli zaś uregulowana, zabezpieczona i czysta Wisła odwiecznym zwyczajem nieść będzie do morza swe spokojne wody i wody rzek dorzecza o podobnej czystości, to taki będzie i Bałtyk, a pozytywne efekty z tym związane nie dadzą na siebie długo czekać.

Przesłanki powstania PROGRAMU

Konieczność opracowania zintegrowanego programu dla Wisły i jej dorzecza wynika z wielu zasadniczych w swej wadze powodów. Należy do nich fakt, że Wisła, jak już wspomniano, to jedna z najbardziej zaniedbanych rzek w Europie, jest jednak wiele innych przyczyn tej konieczności. Oto niektóre z nich:

- Wyzwaniem dla rządzących wszystkich szczebli jest przedstawienie takiej wizji rozwoju dorzecza Wisły, aby przede wszystkim wspomóc ludzi mieszkających w jej dorzeczu dzięki stworzeniu im możliwości pracy i rekreacji. Związek Miast Nadwiślańskich podjął się tego zadania, dlatego tak usilnie zabiega o to, aby wreszcie powstał wizjonerski, a jednocześnie realny program zagospodarowania Wisły i jej dorzecza w perspektywie najbliższych kilkunastu lat. Było już wiele programów w przeszłości. Pozostały po nich fragmenty budowli i niezrealizowanych koncepcji. Najwyższy czas, żeby powstał nowy program. Program różniący się od poprzednich przede wszystkim tym, że jest programem tworzonym od dołu do góry, od fundamentów do nadbudowy, od społeczności lokalnych po instytucje państwowe, a nawet międzynarodowe.
- Ograniczone zasoby wodne kraju, warunki hydrologiczne dorzecza oraz ekstremalne zjawiska klimatyczne powtarzające się w ostatnich latach powodują konieczność racjonalnej gospodarki zasobami wód powierzchniowych i podziemnych w obszarach bilansowych.
- Dorzecze Wisły, stanowiące wraz z Pojezierzem Mazurskim i Pomorskim korytarz ekologiczny łączący zlewnie Morza Czarnego z Morzem Bałtyckim, jest

Patrz na przykład: A. Giziński, A. Kentzer, P. Napiórkowski, *Ekologiczne skutki budowy stopni wodnych (na przykładzie stopnia Włocławek)*, konferencja Zagospodarowanie Dolnej Wisły Szansą Rozwoju Regionów, Tczew 13.09.2006 roku; A. Giziński, B. Głogowska, A. Kentzer, *Wpływ istniejącego stopnia wodnego „Włocławek” i planowanego stopnia „Nieszawa” na środowisko*, ekspertyza na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego w Toruniu, 2000; M. Grześ, *Zatory i powódzie zatorowe na dolnej Wiśle. Mechanizmy i warunki*, PAN; IGiPZ, Warszawa 1991; A. Kentzer, A. Giziński, *Bilans i dynamika nutrientów w Zbiorniku Włocławskim*, [w:] *Procesy biologiczne w ochronie i rekultywacji nizinnych zbiorników zaporowych. Materiały z konferencji Grupy Roboczej Narodowego Komitetu UNESCO MAB-5 „Ekosystemy wodne”*, Państwowa Inspekcja Ochrony Środowiska; Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska; Zakład Ekologii Stosowanej Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1995, s. 85–90.

obszarem geograficznym o niewymiernych wartościach przyrodniczych i jego ochrona nie może się ograniczać do programów regionalnych.

- Polityka Unii Europejskiej mająca przede wszystkim wyraz w dyrektywach oraz w nowym Prawie wodnym obliguje Polskę do zarządzania gospodarką wodną w obszarze dorzeczy (Wisły i Odry).
- Nakłady inwestycyjne na gospodarkę wodną były, są i będą ograniczone i z tego względu ich przeznaczenie powinno być optymalizowane na wielu szczeblach zarządzania zgodnie ze zdefiniowanymi celami strategicznymi dla danego dorzecza. Przy dążeniu do optymalnego wykorzystania środków dostępnych na poszczególnych szczeblach decyzyjnych konieczne jest zdefiniowanie potrzeb oraz przygotowanie programów według jednolitych kryteriów efektywności.
- Brak spójnego programu stanowi poważną barierę rozwoju programów lokalnych.
- Brak jest kompleksowego programu ochrony przeciwpowodziowej dla Wisły i jej głównych dopływów. Zapisy nowego Prawa wodnego obligują do wykonania planów i programów dla dorzeczy przez odpowiednie instytucje rządowe (regionalne zarządy gospodarki wodnej). Zachodzi jednak obawa, że przy niewielkich środkach, którymi dysponują te instytucje, ich powstanie może być zagrożone. Program dla Wisły ma na celu wspomóc te działania. Końcowym etapem tych prac powinien być zintegrowany system ochrony przeciwpowodziowej dla Wisły i jej głównych dopływów.
- Strategie rozwoju regionalnego województw samorządowych uwarunkowane są zasobami wód powierzchniowych i podziemnych⁶. Powinny one zawierać podstawy racjonalnego gospodarowania zasobami zgodnie z zasadą trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz określać zadania samorządów terytorialnych w tym zakresie, a także określać inwestycje o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym oraz możliwości zaangażowania środków własnych. Inwentaryzacja zadań regionalnych i ponadregionalnych dla potrzeb programu dorzecza, wraz ze wskazaniem możliwości ich finansowania ze źródeł pozabudżetowych, porządkuje zarządzanie środkami budżetowymi przeznaczonymi na inwestycje związane z gospodarką wodną.
- Wisła spełniała w historii istotne funkcje transportowe, które wraz z rozwojem kolei i dróg uległy ograniczeniu. Częścią programu rozwoju dorzecza Wisły jest określenie potrzeb i uwarunkowań technicznych dla żeglugi towarowej w systemie transportowym kraju wraz z zakresem niezbędnych zadań oraz kierunków rozwoju żeglugi turystycznej, sportowej i rekreacyjnej.

⁶ Patrz na przykład: P. Malak, *Wpływ Zbiornika Włocławskiego na stan bakteriologiczno-sanitarny toni wodnej dolnej Wisły, na odcinku od Wyszogrodu do Torunia*, praca magisterska, Zakład Mikrobiologii Środowiskowej i Biotechnologii; Instytut Ekologii i Ochrony Środowiska UMK, 2004; T. Mieszczankin, K. Ślebioda, *Wpływ ścieków przemysłowych na jakość wody Wisły*, raport o stanie środowiska województwa kujawsko-pomorskiego w roku 2002.

- Ochrona przeciwpowodziowa oraz oszczędne gospodarowanie zasobami wód powierzchniowych łączą się z budową zbiorników wodnych, które mogą być jednocześnie wykorzystane do produkcji czystej energii elektrycznej. Problemy hydrotechniczne Wisły z uwagi na różne aspekty ich oceny powinny być przedstawione alternatywnie w określonych opcjach rozwoju dorzecza. Wiele lat dyskutowanym problemem jest tak zwana Kaskada Dolnej Wisły. Z wielu planowanych stopni wodnych jedynym jest nadal Włocławek, którego stan ze względu na brak „podparcia” kolejnym stopniem budzi coraz większe obawy⁷, jego służeńność wobec społeczeństwa jest zaś wyraźnie niedoceniana, a przecież wielokrotnie ratował przed powodzią i podtopieniami, daje znaczną ilość czystej ekologicznie energii elektrycznej, będąc też mostem przez Wisłę. O miejscach pracy już nie wspomnę.
- Poprawa czystości wód dorzecza Wisły stwarza możliwości intensyfikacji zarybienia i zwiększenia odłowów⁸.

Końcowym etapem prac nad programem ma być przyjęcie go na okres wieloletni w randze ustawy. Umożliwi to współfinansowanie zadań strategicznych zintegrowanego Programu dla Wisły i Jej Dorzecza 2020 ujętych w hierarchiczny plan zadań inwestycyjnych o znaczeniu ponadregionalnym, które mogłyby być obszarem zadań rządowych, zainteresowanych samorządów, z udziałem funduszy celowych i unijnych, podmiotów zarządzających środkami pozabudżetowymi oraz finansów prywatnych⁹.

Konstrukcja, uwarunkowania i przestrzeń oddziaływania PROGRAMU

PROGRAM jest tak skonstruowany, aby umożliwić powstawanie i funkcjonowanie różnych programów lokalnych i inicjatyw gospodarczych zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. PROGRAM obejmuje przede wszystkim te działania, bez których nie będzie możliwości rozwoju lokalnego, na przykład: ożywienie turystyczne Wisły wymaga uporządkowania dróg wodnych czy oczyszczalni.

⁷ Na przykład: Z. Babiński, *Procesy erozyjno-akumulacyjne poniżej stopnia wodnego Włocławek, ich konsekwencje i wpływ na morfodynamikę planowanego zbiornika Nieszawa*, IGiPZ PAN, „TOP Kurier” 1997, s. 1–46; Z. Babiński, M. Grześ, *Monografia hydrologiczna zbiornika stopnia wodnego Włocławek*, IGiPZ PAN, Warszawa 1995, s. 1–30; E. Dembowska, *Spatial diversity of phytoplankton in the Włocławek Reservoir*, AUNC, Prace Limnologiczne 22, 2002, pp. 3–30.

⁸ J. Djlido, *Chemia wód powierzchniowych*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 1995; T. Sowiński, *Bezpieczeństwo, ekosystem, rozwój*, [w:] *Wisła dla wszystkich (materiały pokonferencyjne)*, pod red. T. Sowińskiego, Związek Miast Nadwiślańskich, Nieszawa 2005; J. Szykowska, *Stan bakteriologiczno-sanitarny osadów dennych dolnej Wisły na odcinku Wyszogród – Toruń*, praca magisterska, Zakład Mikrobiologii Środowiskowej i Biotechnologii; Instytut Ekologii i Ochrony Środowiska UMK, 2004; *Wisła dla wszystkich (materiały pokonferencyjne)*, pod red. T. Sowińskiego, Związek Miast Nadwiślańskich, Nieszawa 2005; J. Żbikowski, *Struktura populacji pelofilnego makrozoobentosu Zbiornika Włocławskiego*, praca doktorska, Zakład Hydrobiologii UMK, 1995.

⁹ *Program Wisła 2020 Związku Miast Nadwiślańskich*, [w:] *Wisła dla wszystkich...*, op. cit., s. 16–17.

Każde działanie wywołuje konflikty interesów. Możliwe do przewidzenia konflikty w PROGRAMIE i wokół niego to przede wszystkim:

- konflikt pomiędzy lobby gospodarczym i ekologicznym (vide stopień wodny w Nieszawie, program Natura 2000, projekt Kaskady Dolnej Wisły),
- konflikty pomiędzy lokalnymi interesami w dorzeczu,
- konflikty pomiędzy administracją rządową i samorządową,
- konflikty pomiędzy różnymi elementami programu,
- konflikty na szczeblu międzynarodowym.

Jednym z głównych zadań PROGRAMU jest **doprowadzenie do kompromisów** na obszarach konfliktowych. Bez osiągnięcia porozumienia nie będzie możliwa realizacja PROGRAMU, ale i rozwój regionalny może stać w obliczu wielkich trudności.

Istotną rolę odgrywają uwarunkowania zewnętrzne PROGRAMU. Wszelkie działania związane z reformowaniem zarządzania gospodarką wodną powinny mieć spójny charakter dostosowany do bieżących i przyszłych potrzeb, a ich realizacja powinna uwzględniać uwarunkowania historyczne i tradycje, jak również aspekty fizjograficzne, gospodarcze i ekologiczne. Działania te powinny być oparte na:

- konstytucyjnej zasadzie zrównoważonego rozwoju,
- ustawach związanych z gospodarką wodną i ochroną środowiska,
- dyrektywach unijnych, przede wszystkim Ramowej Dyrektywie Wodnej,
- polityce ekologicznej państwa,
- umowach i konwencjach międzynarodowych (między innymi NATURA 2000),
- strategiach na szczeblu krajowym i województw samorządowych,
- Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych,
- wzorcowym programie działań dla obszarów szczególnie narażonych na azotany pochodzenia rolniczego,
- Kodeksie Dobrej Praktyki Rolniczej.

Do najważniejszych problemów, które występują w obrębie PROGRAMU, należą:

- identyfikacja podstawowych problemów,
- kryteria podziału problemów na lokalne i ponadlokalne,
- omówienie zagadnień i problemów w regionach wodnych na podstawie informacji uzyskanych z regionalnych zarządów gospodarki wodnej,
- budowa Kaskady Dolnej Wisły w okresie do 2020 roku, jako wielozadaniowych zbiorników wodnych, ze szczególnym uwzględnieniem bezpieczeństwa i rozwoju gospodarczego.

Żuławy Wiślane

W ramach identyfikacji podstawowych problemów można wyróżnić przede wszystkim:

- niezadowalający stan w zakresie czystości wód powierzchniowych i podziemnych,
- niedostateczną ochronę przed powodzią, szczególnie na obszarach zurbanizowanych,
- niedostateczną ochronę przed suszą, szczególnie na obszarach wiejskich, a także brak możliwości nawodnień rolniczych,
- niezadowalający stan ekosystemów rzecznych i ich degradację, szczególnie w zakresie ichtiofauny, ptaków wędrownych, terenów bagiennych oraz lasów łęgowych,
- degradację dziedzictwa kulturowego obiektów zabytkowych związanych bezpośrednio z systemem rzeczny Wisły i dorzecza,
- niedorozwój infrastruktury gospodarczej w dorzeczu Wisły, a zwłaszcza degradację dróg wodnych i szlaków żeglownych, infrastruktury drogowej i mostowej,
- niedostateczne wykorzystanie potencjału hydroenergetycznego w dorzeczu Wisły,
- brak możliwości realizacji programów regionalnych wynikających z poprzednio wymienionych powodów.

Związek Miast Nadwiślańskich, jako pozarządowa organizacja skupiająca większość miast położonych bezpośrednio nad Wisłą, opowiada się jednoznacznie za budową do 2020 roku Kaskady Dolnej Wisły, jako wielozadaniowych zbiorników wodnych, ze szczególnym uwzględnieniem bezpieczeństwa i rozwoju gospodarczego, nie przesądzając w tej chwili szczegółowych rozwiązań technicznych. Rozwiązania te muszą być dostosowane przede wszystkim do obowiązujących przepisów prawnych, w tym środowiskowych. Konieczne jest przeprowadzenie od nowa studiów lokalizacyjno-środowiskowych w powiązaniu z efektami ekonomiczno-społecznymi. Wynikiem tych studiów winno być określenie liczby stopni wodnych, ich wysokości, lokalizacji oraz sposobu ograniczenia skutków środowiskowych. **Należy podkreślić, że Związek Miast Nadwiślańskich opowiada się zdecydowanie za budową stopnia wodnego Nieszawa, skonstruowanego w sposób uwzględniający go jako ostatni stopień wodny na Wiśle.**

Stopień wodny we Włocławku miał być jednym z siedmiu, a nawet dziewięciu stopni nazywanych potocznie Kaskadą Dolnej Wisły. Całe przedsięwzięcie wyraźnie obrazowało socrealistyczną gigantomanię, ale przecież założenia i cele, które w nieco karkołomny sposób chciano osiągnąć, były jak najbardziej słuszne. Były i – o zgrozo – nadal, po trzydziestu latach, są problemami, które wymagają pilnego rozwiązania. Co więcej, ich częściowa realizacja w postaci jedyne stopnia wodnego we Włocławku zaczyna sama w sobie być kolejnym zagrożeniem, gdyż stopień ów z założenia będący jednym z wielu nie był planowany i przygotowany do samodzielnego działania, wymagając co najmniej tak zwanego „podparcia” kolejnym progiem, stopniem wodnym.

Przez lata planowana kaskada malała, aż osiągnęła stan jednego, by nie rzec – jedyne go, stopnia wodnego, który razem z Włocławkiem ma stanowić uzupełniającą się całość¹⁰.

Zwlekanie z budową stopnia wodnego Nieszawa jest absolutnie karygodnym zaniedbaniem i powoduje także indywidualną odpowiedzialność osób, które się tego zaniedbania dopuszczają, na wypadek ziszczenia się tego, co najgorsze, a więc erozji stopnia wodnego Włocławek. Warto też zastanowić się, o ile mniejsze byłoby zagrożenie powodziowe w 2010 roku i o ile mniejsze byłyby straty w wyniku powodzi, gdyby stopień wodny Nieszawa już istniał!

Kolejnym istotnym zadaniem wskazanym przez PROGRAM jest zagospodarowanie terenu Żuław Wiślanych. Znajdują się one w delcie Wisły. Od południa ich granica sięga po Kwidzyn, od zachodu ich granicą jest morena Pojezierza Kaszubskiego, od wschodu Wysoczyzna Elbląska, od północy zaś Zalew Wiślany i Zatoka Gdańska. Całkowita powierzchnia Żuław wynosi około 150 tysięcy hektarów. **Okolo 30 procent powierzchni Żuław stanowią tereny depresyjne, które bez infrastruktury hydrotechnicznej byłyby zatopione.**

Należy podkreślić, że Żuławy to nie tylko rolnictwo, ale także kilkadziesiąt tysięcy miejsc pracy w różnorodnych firmach. To również kilkuwiekowe dziedzictwo kulturalne o znaczeniu europejskim (od mennonitów do przesiedleńców z ziem wschodnich II Rzeczypospolitej) oraz unikalne, o charakterze antropogennym, środowisko przyrodnicze¹¹, **ale przede wszystkim to miejsce życia 250 tysięcy ludzi, którym państwo powinno zapewnić co najmniej minimum bezpieczeństwa.**

Zaległości, które powstały w minionych latach, należy jak najszybciej zlikwidować. Obecny stan elementów gospodarki wodnej na Żuławach nie zapewnia im nawet dostatecznej ochrony przed powodzią i podtopieniami. Grozi to nieobliczalnymi skutkami dla ludzi, gospodarki i przyrody i może doprowadzić do tego, że Żuławy praktycznie znikną z mapy Polski i tym samym Europy. Szansą dla Żuław jest wieloletni program, który stworzy warunki do działań zmierzających do nadrobienia wieloletnich zaległości i uniknięcia strat. Konsekwentna realizacja programu spowoduje, że po jego wdrożeniu znacznie zmniejszą się środki na inwestycje w zakresie gospodarki wodnej na Żuławach.

Podmioty uczestniczące w przygotowaniu PROGRAMU

Podmiotami są oczywiście **Związek Miast Nadwiślańskich** i jego Biuro Wdrażania Programu dla Wisły i Jej Dorzecza oraz administracja rządowa, zwłaszcza minister środowiska jako pełnomocnik rządu ds. Programu Wisła 2020, ad-

¹⁰ T. Sowiński, *Włocławek – czy musi dojść do tragedii?!*, „Ekopartner” 2007, nr 2 (182).

¹¹ Program dla Wisły i jej dorzecza 2020, www.zmn.org.pl

ministracja samorządowa wszystkich szczebli, związki miast i gmin, jednostki naukowo-badawcze, organizacje pozarządowe (NGOs), w tym ekologiczne i gospodarcze, podmioty gospodarcze i osoby fizyczne.

Do realizacji zadań zapisanych w porozumieniu toruńskim z 2 czerwca 2000 roku, w tym do przygotowania Programu dla Wisły i Jej Dorzecza 2020, zostało powołane Biuro Programu z siedzibą w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, które rozpoczęło prace w 2001 roku, a w 2005 roku zostało przeniesione do Torunia.

Równocześnie minister środowiska, będący stroną porozumienia toruńskiego, został wyznaczony rozporządzeniem Rady Ministrów do przygotowania Programu dla Wisły 2020. Biorąc pod uwagę to oraz kompetencje administracji rządowej – w tym szczególnie ministra środowiska – oraz odrębność kompetencyjną i prawną administracji samorządowej, **Program Wisła 2020 może być zrealizowany we współpracy, jako wspólna identyfikacja celów i priorytetów gospodarki wodnej stymulującej rozwój gospodarczy dorzecza.**

Zakończenie

Na zakończenie chciałoby się powiedzieć: Związek Miast Nadwiślańskich opracował PROGRAM, o którym jedne pokolenia Polaków tylko marzyły, a inne o nim tylko mówiły. Teraz ON jest! Mamy go! Należy zatem zjednoczyć siły wszystkich, którym leży na sercu dobro naszej Królowej Rzek, dobro miast, wsi, powiatów i województw leżących nad Wisłą i tych, przez które Wisła przepływa, oraz zamieszkujących je ludzi. Należy apelować do Rządu RP, posłów, senatorów, samorządów, organizacji pozarządowych – doprowadźmy do uchwalenia ustawy, której podstawowym załącznikiem będzie Program dla Wisły i jej dorzecza 2020, i zacznijmy go realizować!

Należy też zwrócić uwagę, że to, co dla wielu, przynajmniej oficjalnie, było zaskoczeniem w trakcie tegorocznej powodzi, Związek Miast Nadwiślańskich opisywał i przestrzegał przed tym już dawno i już nigdy nikt nie będzie na owo zaskoczenie i niewiedzę mógł się powoływać, jest bowiem Program dla Wisły i jest on oficjalnym, uznanym przez administrację rządową dokumentem. Jednakże zważywszy opisane na wstępie niniejszych rozważań poszukiwania po licznych resortach, w których rozproszone są sprawy gospodarki wodnej, należy z całą stanowczością podkreślić konieczność skupienia całości zagadnień i problemów związanych z gospodarką wodną w jednej instytucji, co umożliwi spójne i kompleksowe gospodarowanie i zarządzanie całością spraw dotyczących wód śródlądowych oraz, co jest niezwykle ważne, wskazanie podmiotu ponoszącego za nie odpowiedzialność.

Jest to szczególnie istotne w zapewnieniu bezpieczeństwa przeciwpowodziowego, czystości wód, w dbaniu o infrastrukturę czy w zapewnieniu znacznego skrócenia procesu decyzyjnego. Takie próby były już podejmowane, choć

niestety nieskutecznie¹². Czy to nastąpi przez powołanie nowego resortu, czy też poprzez centralny urząd administracji państwowej, koniecznie niezależny, a przede wszystkim wyzwolony z destrukcyjnego zwierzchnictwa Ministerstwa Środowiska, jest sprawą drugorzędną, ale w myśl starego przysłowia: „Gdzie kucharek sześć, tam nie ma co jeść”, należy zatem skupić całość spraw związanych z gospodarką wodną w jednej instytucji.

Program dla Wisły i Jej Dorzecza 2020 to przede wszystkim bezpieczeństwo, ochrona środowiska i rozwój. To inwestycje o wartości około 40 miliardów złotych. To możliwość pozyskania znaczących środków z Unii Europejskiej oraz innych instytucji i funduszy międzynarodowych. To koordynacja i wspólne osiąganie celów, na temat których do tej pory toczono jedynie teoretyczne dysputy. Może warto zatem za Związkiem Miast Nadwiślańskich zawołać: **Nadszedł czas Wisły! Przywróćmy Wisłę życiu!**

Bibliografia

- Babiński Z., *Procesy erozyjno-akumulacyjne poniżej stopnia wodnego Włocławek, ich konsekwencje i wpływ na morfodynamikę planowanego zbiornika Nieszawa*, IGiPZ PAN, „TOP Kurier” 1997.
- Babiński Z., Grześ M., *Monografia hydrologiczna zbiornika stopnia wodnego Włocławek*, IGiPZ PAN, Warszawa 1995.
- Dembowska E., *Spatial diversity of phytoplankton in the Włocławek Reservoir*, AUNC, Prace Limnologiczne 22, 2002.
- Giziński A., Głogowska B., Kentzer A., *Wpływ istniejącego stopnia wodnego „Włocławek” i planowanego stopnia „Nieszawa” na środowisko*, ekspertyza na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego w Toruniu, 2000.
- Giziński A., Kentzer A., Napiórkowski P., *Ekologiczne skutki budowy stopni wodnych (na przykładzie stopnia Włocławek)*, konferencja Zagospodarowanie Dolnej Wisły Szansą Rozwoju Regionów, Tczew 13.09.2006 roku.
- Grześ M., *Zatory i powodzie zatorowe na dolnej Wiśle. Mechanizmy i warunki*, PAN; IGiPZ, Warszawa 1991.
- Kentzer A., Giziński A., *Bilans i dynamika nutrientów w Zbiorniku Włocławskim*, [w:] *Procesy biologiczne w ochronie i rekultywacji nizinnych zbiorników zaporowych. Materiały z konferencji Grupy Roboczej Narodowego Komitetu UNESCO MAB-5 „Ekosystemy wodne”*, Państwowa Inspekcja Ochrony Środowiska; Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska; Zakład Ekologii Stosowanej Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1995.
- Malak P., *Wpływ Zbiornika Włocławskiego na stan bakteriologiczno-sanitarny toni wodnej dolnej Wisły, na odcinku od Wyszogrodu do Torunia*, praca magisterska, Zakład Mikrobiologii Środowiskowej i Biotechnologii; Instytut Ekologii i Ochrony Środowiska UMK, 2004.

¹² Patrz szerzej: T. Sowiński, *Państwowy Zarząd Gospodarki Wodnej, czy Państwowe Gospodarstwo Wodne „Wody Polskie”? Rozstrzyga nieistniejąca nowelizacja ustawy o finansach publicznych*, „Ekopartner” 2007, nr 11 (192).

- Mieszczankin T., Ślebioda K., *Wpływ ścieków przemysłowych na jakość wody Wisły, raport o stanie środowiska województwa kujawsko-pomorskiego w roku 2002.*
- Sowiński T., *Poprawa czystości wód Morza Bałtyckiego i bezpieczeństwa przeciwpowodziowego pobraża Bałtyku w Programie dla Wisły i Jej Dorzecza 2020*, „Ekopartner” 2005, nr 1 (159).
- Sowiński T., *Państwowy Zarząd Gospodarki Wodnej, czy Państwowe Gospodarstwo Wodne „Wody Polskie”? Rozstrzyga nieistniejąca nowelizacja ustawy o finansach publicznych*, „Ekopartner” 2007, nr 11 (192).
- Sowiński T., *Włocławek – czy musi dojść do tragedii?!*, „Ekopartner” 2007, nr 2 (182).
- Szynkowska J., *Stan bakteriologiczno-sanitarny osadów dennych dolnej Wisły na odcinku Wyszogród – Toruń*, praca magisterska, Zakład Mikrobiologii Środowiskowej i Biotechnologii; Instytut Ekologii i Ochrony Środowiska UMK, 2004.
- Wisła dla wszystkich (materiały pokonferencyjne)*, pod red. T. Sowińskiego, Związek Miast Nadwiślańskich, Nieszawa 2005.
- Żbikowski J., *Struktura populacji pelofilnego makrozoobentosu Zbiornika Włocławskiego*, praca doktorska, Zakład Hydrobiologii UMK, 1995.

Netografia

<http://www.kzgw.gov.pl/pl/Program-dla-Wisly-i-jej-dorzecza-do-roku-2020.html>

www.zmn.org.pl

<http://www.kzgw.gov.pl/> i link do programu: <http://www.kzgw.gov.pl/pl/Program-dla-Wisly-i-jej-dorzecza-do-roku-2020.html>

Summary

The Vistula and its Basin 2020 Programme by the Union of Vistula River Towns

The author discusses the question of the Vistula and its basin management in view of the programme referring to these problems made by the Union of Vistula River Towns, inquiring about the lack of government programme for the Vistula. The focuses on the great role and initiative by non-governmental organizations and self-government authorities, including the Union of Vistula River Town, in the absence of any activity by the government authority. The text emphasizes the volume of negligence concerning the Vistula and its basin.

The article advocates the prompt implementation of the programme which aims at protection of water sources and underground and surface water purity control, emergency prevention, environmental protection and the protection of natural resources and landscape as well as the economic environment of the basin.